

Ugrás az ismeretlenbe, avagy a világrend valóban átalakul?

Vörös Zoltán – Tarrósy István (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2024. 384 o.

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2025.3.13

Az elmúlt évtized világpolitikai eseményei joggal vetették fel a különböző területek szakértőiben a kérdést, hogy vajon az átrendeződés korát éljük-e. Kína gazdasági felemelkedése,¹ az orosz–ukrán konfliktus háborúvá szélesedése,² a Hamász–izraeli konfliktus,³ az etióp–tigráji/tigréi⁴ és a szudáni polgárháború,⁵ továbbá a Száhelben történt katonai hatalomátvételek sora⁶ egy tágabb, globális folyamat részeként is értelmezhető. A Vörös Zoltán és Tarrósy István által szerkesztett, 2024-ben megjelent, *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* című tanulmánykötet az említett eseményekre reagál, valamint egy 2013-ban megjelent előzménykötetre⁷ támaszkodik, amikor tulajdonképpen folytatja a világrend átalakulásával kapcsolatos, nagyon is aktuális diskurzust. Az 1+14 fejezetből álló könyv jól követhető földrajzi szádra felfűzve mutatja be az átalakulóban lévő világot. Az első fejezet, mintegy különálló egységként, a pólusok elméletét mutatja be, s ezzel elméleti keretet biztosít a kötetnek a földrajzi térségekkel foglalkozó további részéhez.

A pólusok elméletének a bemutatása Kenneth Waltz alap gondolatából indul ki, miszerint a kétpólusosság mindig stabilabb rendszer, mint a multipolaritás, mert a hatalmi egyensúly biztosított. Az Amerikai Egyesült Államok hegemonná válásának – avagy az unipoláris pillanatnak – az átmenetisége is igazolást nyer a fejezetben, hiszen kiderül, hogy az elméletek ezt a berendezkedést olyan átmeneti lehetőségként kezelik, amelyet egy újabb bipoláris, vagy egy esetleges multipoláris világrend követ. A fejezet írói szerint ez az elmélet azonban leegyszerűsítő, elavult. Az új világrend ugyanis már nemcsak a hatalom elosztására támaszkodik, hanem más tényezőket is figyelembe vesz; közéjük tartozik például az ideológia, a kultúra, a gazdasági interdependencia, a technológiai fejlődés, a regionális dinamika, valamint a nem állami aktorok. A leírtak alapján a szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy az USA, vezető szerepe megtartása mellett és a felsorolt, egyéb tényezőket is figyelembe véve a világ a multipolaritás küszöbén áll – az Egyesült Államok globális szerepe és befolyása miatt azonban nem lehet kizárni egy újabb kétpólusosság kialakulását sem.

A kétpólusosság gondolatának a folytatásaként Vörös Zoltán és Horváth Levente az USA hegemoniájának a megdöntését célzó Kínát vizsgálja, amelyről kijelentik, hogy a gyors gazdasági fellendülése és a tudatos technológiai fejlődésre való építkezése ellenére sem egy klasszikus kihívója a fennálló – unipoláris – világrendnek. Ennek egyik okaként Kína három éven át tartó „zéro Covid”-politikáját említik, amely jelentősen visszavetette a kínai gazdaságot. A másik jelentős indok, hogy az ország katonai ereje a gyors modernizálódás és a stratégiailag hasznos nemzetközi tapasztalatok gyűjtése ellenére is alulmarad az USA haderejével való összehasonlítás során. A szerzők éppen ezért amellet érvelnek, hogy Kína érdeke – főként a gazdasági erejére támaszkodva – a multipoláris világrend kialakulása.

A harmadik fejezet Északkelet-Ázsiába kalauzolja el az olvasót, amelyen belül Japán, valamint Dél- és Észak-Korea helyzete kerül górcső alá. A szerző, Csoma Mózes arra mutat rá, hogy a térség három nagyhatalom ütközőzónája, ahol Kína, Oroszország és az Egyesült Államok is szeretne „labdába rúgni”. Az egymással is feszült viszonyban lévő három említett északkelet-ázsiai ország útkeresése és az egymáshoz fűződő, hol közeledő, hol távolodó kapcsolata egyértelműen arra utal, hogy egy esetleges multipoláris világrend létrejötté csak fokozná, semmint megoldaná a térség problémáit.

A következő fejezetben érintett ország, India számára viszont éppen a multipolaritás lenne az ideális a szerző szerint. Újdelhi a hidegháború idején létrejött csoport, az el nem kötelezettek mozgalmából kiinduló, azt folytató külpolitikát követ, amelyben a multipoláris világrend egyik pólusaként igyekszik pozícionálni magát. Ez jól látszik a jelenlegi külkapcsolataiból is, hiszen a hidegháború idején kialakult indiai–oroszkatonai együttműködés még most is fontos az országnak, és Kína befolyásának az ellensúlyozása érdekében az USA-ban is partnerre talált. Háda Béla úgy értékeli, hogy az „el nem kötelezettség 2.0” alatt alapvetően egy lazább kapcsolati rendszert értő India azonban döntési helyzetbe kényszerülhet az orosz–ukrán háború tapasztalatai, egy prognosztizálható orosz–kínai függés és az egyre agresszívabbá váló Kína miatt, és ennek a nagyobb elköteleződésnek lehet az egyik platformja a négyoldalú biztonsági párbeszéd (QUAD) kezdeményezés. A QUAD másik három részes államának (Ausztrália, Japán és az USA) a komoly fejlesztési tervei jól jöhetnek a kínaiak tengeri fegyverkezésével szemben a katonailag erősen lemaradt India számára.

Az ötödik fejezet a nagyhatalmak közti egyensúlyozásra építő Délkelet-Ázsiával foglalkozik. Klemensits Péter tizenegy országról nyújt rövid áttekintést, amelyek közül nyolc alapvetően az egyensúlyozó politika mellett tette le a voksát, míg a maradék három – Mianmar, Kambodzsa és Laosz – inkább Kína felé fordult. Nem meglepő a térség nagyhatalmakhoz való illetén hozzáállása, hiszen míg Washington biztonságpolitikai, Peking gazdasági téren dominál a régióban. A térség egyik legerősebb gazdaságával rendelkező ország, Indonézia

nem kevesebbet, mint a két nagyhatalom közti közvetítői szerep betöltését tűzte ki célul.

Az előzőnél jóval egyértelműbb helyzetet vázolt fel Wagner Péter a Közép-Ázsiáról és Afganisztánról szóló fejezetében. Szerinte még az orosz–ukrán háború kitörése óta is inkább Moszkvát favorizálja a térség, habár Washington és Peking is jelen van a régióban. Az Egyesült Államok a globális terrorizmus elleni harc margóján kezdte meg a térség országaival való mélyebb együttműködést. Kína pedig a 2010-es években, főként a gazdasági kapcsolatokra építve lépett be a térséget érintő nagyhatalmi versengésbe. A posztszovjet országokat tömörítő régió azonban – elsősorban a történelmi múltja következtében – inkább az orosz érdekszférában maradt, melyen a szerző szerint az orosz–ukrán háború kitörése sem tudott szignifikánsan változtatni, s így a nemzetközi térben egyre inkább elszigetelődött Moszkva számára is felértékelődött a térség.

Rácz András az Oroszországi Föderációról írt fejezetében Moszkvának a Nyugattal való kapcsolata mellett többek között a posztszovjet térséghez fűződő viszonyának az alakulását is vizsgálja. Oroszország elmagányosodása szerinte 2014-ben, a Krím félsziget annexiójával kezdődött, azonban csak a 2022-es invázió tette visszafordíthatatlanná a folyamatot. Washington korábbi kihívója nehéz helyzetbe került, amelynek hátterében a szerző szerint nemcsak a nyugati szankciók bevezetése állt, hanem a posztszovjet térség országainak fokozatos elfordulása, nyugatosodása is. Ez a kijelentés látszólag ellentétben van az előző fejezet megállapításával, miszerint a posztszovjet térség megmaradt Moszkva holdudvarában, azonban míg Wagner Kazahsztánról, Kirgizisztánról és Üzbegisztánról írt, addig Rácz – elismerve e három országnak az Oroszországhoz fűződő kapcsolatát – Georgia/Grúzia, Moldova és Ukrajna helyzetével is foglalkozott, ami jelentősen árnyalja a posztszovjet képet. Moszkva kapcsolatainak alakulása, valamint a gazdasági diverzifikáció igénye még inkább Kína felé lökte az országot. A szerző szerint Peking így, a pillanatnyi erőfölényének és Oroszország kiszolgáltatottságának a kihasználásával nem is annyira alakítja, mint inkább diktálja a két ország – elméletileg baráti – kapcsolatát. Az ebből felsejltő világkép éppen ezért a Kína és az USA dominálta bipolaritás felé mutat.

Ezt a felvillanó új bipolaritást erősíti meg Ugródsy Márton Európai Unióról szóló, nem túl derűlátó fejezete is. Az európai stratégiai autonómia kialakítására tett sikertelen kísérlet és a gazdasági gyengülés, valamint a katonailag egyébként sem jelentékeny EU nem volt képes felnőni a feladathoz, hogy hangsúlyos geopolitikai aktorrá váljon az átalakuló világrendben. Ebben az írásban is szerephez jut a Kínával való kapcsolatok feltárása és értékelése, főleg a Moszkvával szemben kialakított szankciós politika tükrében. Míg papíron Oroszország leírható veszteségnek tűnt, addig Kína beágyazottsága teljesen más megközelítést igényel az EU-tól. Mivel Kína az USA legnagyobb kihívója, az EU csak a „kispadról” nézi végig a világrend átalakulását, s nem mint annak

egyik alakítója – bárhogyan is igyekszik pozícionálni magát a közösség a stratégiai kommunikációjában. Ugródsy szerint a multipolárisabbá váló világban egyre inkább felértékelődnek a kemény hatalmi eszközök, amelyekkel az EU nem rendelkezik. Így vált fontossá az európai stratégiai autonómia kérdése is, amely a politikai diskurzusban betöltött hangsúlyos szerepe ellenére igencsak homályosan meghatározott célkitűzés, márpedig a közösségnek a saját érdekében komolyan foglalkoznia kell vele.

A kilencedik fejezetben Törökország regionális hatalmi törekvéseit és egyensúlyozó külpolitikáját tárgyalja Tárik Meszár. Az afroeurázsiai szuperkontinens központjában elhelyezkedő ország az átalakuló világrend az egyik potenciális nyertese lehet. Ankara egyensúlyozó politikájának köszönhetően az ország már a kötet 2024-es megjelenésekor is megerősödött regionális aktornak mutatkozott. A szerző úgy véli, Törökország NATO-tagsága, az Ukrajna melletti kiállása, a Kínával való jelentős gazdasági kapcsolatai, az afrikai szerepvállalása és az Oroszországgal szemben bevezetett szankcióktól való távolmaradása is ezt a tendenciát erősíti. Mi több, lehetőséget adnak arra is, hogy a kontinensek találkozási pontjánál fekvő ország globálisan is fontos szereplővé váljon.

Csicsmann László a Közel-Kelet vonatkozásában vizsgálja az átalakuló világrend hatásait. Megállapítása szerint, a térség a nagyhatalmak által befolyásolt régió (*penetrated region*), amely a stratégiai fedezés (*strategic hedging*) politikáját követve igyekszik minimalizálni a veszteségeit. Ez azt jelenti, hogy a térség országai nyitottnak mutatkoznak Washington, Pekingés Moszkva, de Brüsszel és Újdelhi közeledésére is. Az Egyesült Államok főként közel-keleti partnerországaira fókuszál, és alapvetően biztonsági szereplőként van jelen a térségben, míg Kína a kiemelkedő gazdasági érdekeket tartja szem előtt a régióbeli kapcsolatai alakításakor. Ezt az akár hagyományosnak is nevezhető felállást Oroszország jelenléte árnyalja, és egyben példát is jelent a stratégiai fedezés kiaknázására. Az orosz-ukrán háború kitörése világított rá a régió országainak a Moszkvával szemben folytatott tranzakcionista külpolitikájára. A szerző szerint a térség ennek megfelelően továbbra is a nagyhatalmi versengés színtere maradhat.

Az Észak-Afrikát tárgyaló tizenegyedik fejezet szerzője, N. Rózsa Erzsébet a Magrebet is a nagyhatalmak által befolyásolt térségként jellemzi. Az USA és az EU fokozatos elfordulása azonban a régió viszonylagos súlyvesztésével járt a nemzetközi térben. A térségbe dél felől érkező transznacionális kihívások – mint a terrorizmus és a migráció – a Száhel-övezet felé fordította a Magreb-országok figyelmét, hiszen maguk is e fenyegetések elszenvetői. Ugyanez az ok áll az USA és az EU fókuszának a Száhelre történt áthelyezése mögött is. A szerző szerint ez a dél felé fordulás a Magreb és a Száhel regionális biztonsági komplexummá kovácsolódását eredményezi.

A szubszaharai Afrikával Marsai Viktor és Tarrósy István foglalkozik. Szerintük a térség nem csupán az előző fejezetben felsorakoztatott érvek miatt értékelődött fel, ugyanis a technológiai fejlődésből következő speciális nyersanyagigény (a ritkaföldfémek iránti kereslet növekedése az elektromosautó-iparban) szintén hozzájárult a reflektorfénybe kerüléséhez. Éppen ezért nemcsak a nagyhatalmak, de a regionális szereplők is minél előnyösebb kapcsolatokat szeretnének kiépíteni a szubszaharai országokkal. E versenyhelyzet pedig a gazdasági előnyök mellett a kontinens érdekérvényesítő képességét is erősítheti. A globális és regionális hatalmak versenyfutása mellett Afrika a Dél-Dél-kapcsolatok bővüléséből is profitálhat, és az Afrikai Unió saját kezdeményezései (pl. a kontinentális vámmentes övezet) is tovább csökkenthetik a kontinens országainak a gazdasági függőségét.

Lehoczki Bernadett fejezete a globális Dél egy másik térségét, Latin-Amerikát tárgyalja. A kontinens változékony politikai képe miatt több irányba is elindulhatnak a régió országai. A „rózsaszín hullámot” (*pink tide*) követő rövid neopopulista fordulat, amely Donald Trump első elnöksége idejére esett, bizonyos – de nem igazán tartós – sikereket jelentett a Jair Bolsonaro vezette Brazíliának. Joe Biden adminisztrációja azonban nyíltan az első rózsaszín hullám karizmatikus alakja, Luiz Inácio Lula da Silva mellett szállt síkra, aki 2022-ben – szoros eredménnyel – megnyerte a brazil elnökválasztást. A szerző szerint az országnak a demokráciák közé való visszatérése azonban önmagában nem garantálja sem a kontinens, sem Brazília pólusként történő megjelenését egy multipoláris világban. Ahhoz szükség lenne a régió viszonylagos kiegyensúlyozottságára, amelynek nem látszanak a nyomai. Lehoczki rámutat, hogy az Andok országai Brazíliához, Mexikóhoz és Kubához képest elmaradottak, virágzik náluk a kábítószer-kereskedelem, Közép-Amerika pedig a szegénység és a szervezett bűnözés melegágya. A kontinens egységes fellépését lehetővé tehetné ugyan a Latin-amerikai és Karibi Államok Közössége (CELAC), ám a szervezet túlságosan fragmentált. A külpolitikája diverzifikációját célként kitűző kontinens viszont csak akkor léphet ki az „USA hátsó udvaraként” jellemzett pozíciójából, ha megragadja a kínálkozó lehetőségeket, és az Egyesült Államok mellett az Európai Unióval is rendbe hozza a kapcsolatait, valamint a Dél-Dél-együttműködés jegyében Kínával és a mára tizenegy tagúvá bővült BRICS-országcsoporttal⁸ is szorosabbra fűzi a viszonyát. Ez a diverzifikáció segítheti a kontinenst a függőség elkerülésében is.

A tizennegyedik fejezetben az Amerikai Egyesült Államok kilátásait ismerteti Marton Péter, aki szerint Washington helyzete nem túl rózsás. Főként amiatt, hogy a Fehér Ház hitelessége az első Trump-adminisztráció kezdete óta erodálódik, és a kötet kéziratának a lezárásakor még nem látszott egyértelműen Donald Trump újraválasztásának a lehetősége. Az amerikai külpolitika stratégiai irányai nem változtak a Biden-adminisztráció alatt sem, de a szerző már akkor

úgy látta, hogy a Kínával rivalizálásba átcsapott *frenemyship* és az Oroszországgal szemben bevezetett szankciók a nemzetközi hatalmi egyensúly szempontjából jelentősen befolyásolhatják a világ rendjét. Az amerikai társadalom belső polarizációja, a geopolitikai versengés kiéleződése, a klímaváltozás hatásai és a diszruptív technológiai változások számottevő kockázatokként merülnek fel a hatalmi pozícióját fenn- és megtartani akaró USA számára.

A kötet utolsó fejezete az Északi-sarkvidék felértékelődésére világít rá. Zoltai Alexandra szerint a térség amiatt lesz egyre fontosabb, hogy a klímaváltozás hatására felolvadó jégsapka kedvezőbb kereskedelmi útvonalak megnyílásával és folyamatos hajózhatóságával kecsegtet, továbbá a jelenleg még nehezen hozzáférhető vagy teljesen hozzáférhetetlen területeken található fosszilis energiahordozók és ritkaföldfém-tartalékok válhatnak kitermelhetővé. Ám mindez csak akkor valósulhat meg, ha a térség hovatarozásának a kérdése rendeződik. A területi viták ügyében azonban a sarkvidéki országok éppen a saját nemzeti érdekeik előtérbe helyezése miatt nem tudtak/tudnak hatékonyan együttműködni. Az Északi-sarkvidéki Tanács létrejötte és az annak keretében megvalósult kooperáció viszont bizakodásra adhat okot. A szerző úgy tekint az Arktiszra, mint a nagyhatalmi versengés egy pozitív példájára, ahol a nagyobb jó érdekében – például a klímaváltozás kapcsán – létrejöhet az országok közötti együttműködés. Erre árnyékot vet az a tény, hogy Oroszország és Kína együttműködése révén már a tanulmány írásakor is olyan revizionista hatalmak domináltak a térséget, akikkel szemben az USA a hatalmi erőegyensúly visszabilentésére törekszik.

A kötet megjelenése óta eltelt időszak a legtöbb esetben igazolta a szerzők által leírt gondolatokat: például tovább erősödött az európai stratégiai autonómia kialakítása iránti igény, miközben az EU helyzete továbbra is gyengül (mind gazdasági, mind politikai értelemben). A tanulmánykötet egyetlen gyengesége így a megjelenés időzítéséből fakad. A 2024-es amerikai kampány végén kiadott mű több fejezetében is hivatkozik az elnökválasztás akkor még bizonytalan kimenetelére. Így még nem szerepelhetett a könyvben, hogy a liberális értékek és a demokratikus rend fő védnökének tekintett USA hitelessége tovább erodálódott a második Trump-adminisztráció kiszámíthatatlan külpolitikai lépései miatt.

A kötet utolsó, az Északi-sarkvidékkel foglalkozó fejezete önmagában is jelentős értéket képvisel, hiszen a térséggel a magyar szakirodalom komolyabban csak 2022 óta foglalkozik, míg a nemzetközi szakirodalom már 2011-12 óta intenzívebben foglalkozik a régióval. Azonban úgy tűnik, hogy a szerző optimista véleményét a jelenlegi események nem igazolják, hiszen a Trump elnök által Grönland és Kanada bekebelezésével kapcsolatban tett kijelentések⁹ teljesen ellentmondanak a szerző együttműködéssel kapcsolatos várakozásainak.

A kiadvány erőssége, hogy valóban globális áttekintést nyújt az átalakuló világrendről, az ahhoz vezető folyamatokról. A fejezetek mindegyike a térség szemszögéből vizsgálják az átalakulás folyamatait, s ábrázolják a lehetséges új világrendet. Az összkép egy újfent bipolárisra váló világot prognosztizál, amelyben a két versengő fél az USA és Kína. Azonban a második fejezet konklúziója alapján – amely szerint Kína érdeke inkább egy multipoláris világrend kialakulása – nem zárható ki az sem, hogy egy multipoláris pillanatban India és Brazília is megjelenik egy-egy pólusként.

Tánczos Mariann

Jegyzetek

- 1 Vörös Zoltán: „Kínai geopolitika a 21. században – A globális világrend megkérdőjelezése?”, *Eurázsia Szemle*, 2., no. 1. (2022): 8–28.
- 2 Jójárt Krisztián: „Út a háborúba. A 2022-es orosz–ukrán háború diplomáciai és katonai előzményei”, *Nemzet és Biztonság: Biztonságpolitikai Szemle*, 15., no. 4. (2022): 91–120. Elektronikusan elérhető: <https://doi.org/10.32576/nb.2022.4.4>.
- 3 Csepregi Zsolt: „Az Izrael–Hamász háború és az izraeli nemzetbiztonsági stratégia jövője”, *Nemzetbiztonsági Szemle*, 11., no. 4. (2023): 3–19. Elektronikusan elérhető: <https://doi.org/10.32561/nasz.2023.4.1>.
- 4 Pellet, Philippe: „Understanding the 2020–2021 Tigray Conflict in Ethiopia – Background, Root Causes, and Consequences”, *KKI Elemzések*, <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.E-2021.39> (a letöltés ideje: 2025. május 8.).
- 5 Túrke András István: „Sudan – The Complexity of the Darfur Crisis (Updated Version 2025: Sudan (2008–2024))”, *Academia.edu*, https://www.academia.edu/127099815/Sudan_The_Complexity_of_the_Darfur_Crisis_Updated_version_2025_Sudan_2008_2024_ (a letöltés ideje: 2025. május 8.).
- 6 Tarrósy István és Vörös Zoltán: „Instabilitás és állami sérülékenység a Száhel-övezetben”, *Nemzet és Biztonság: Biztonságpolitikai Szemle*, 17., no. 3. (2024): 3–22. Elektronikusan elérhető: <https://doi.org/10.32576/nb.2024.3.1>.
- 7 Grünhut Zoltán és Vörös Zoltán (szerk.): *Az átalakuló világrend küszöbén* (Pécs: IDResearch Kft./Publikon Kiadó, 2013).
- 8 Az első, még négy országot tömörítő csúcstalálkozóra 2009-ben került sor Brazília, Oroszország, India és Kína részvételével. Egy évvel később Peking meghívására a Dél-afrikai Köztársaság is csatlakozott a csoporthoz, amely 2023-ban további öt országgal bővült: Egyiptommal, Etiópiával, Iránnal, Szaúd-Arábiával és az Egyesült Arab Emírségekkel, majd 2025-ben Indonéziával is. Niaki, Reza: „What Is BRICS? BRICS Explained”, *Ideas-brics.org*, <https://ideas-brics.org/what-is-brics/> (a letöltés ideje: 2025. május 8.).
- 9 Lægaard, Sune: „Trump, Territory and Greenland: Mixed Claims for Ownership, Rights, and Control”, *Ethics & International Affairs* 39., no. 1. (2025).